

СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті зроблено спробу аналізу основних точок зору відомих педагогів, учених, дослідників на сутність взаємодії школи та сім'ї в процесі формування особистості учня. Розкрито ряд існуючих протиріч з даної проблеми та запропоновано основні засади спільної виховної роботи з учнями навчального закладу і родини.

Ключові слова: взаємодія, навчально-виховний процес, школа, сім'я, діяльність, середовище, педагогічна культура, взаємна довіра.

В статье сделана попытка анализа основных точек зрения известных педагогов, ученых, исследователей на сущность взаимодействия школы и семьи в процессе формирования личности ученика. Раскрыты некоторые существующие противоречия по данной проблеме и предложены основные положения для построения общей воспитательной работы учебного заведения и семьи.

Ключевые слова: взаимодействие, учебно-воспитательный процесс, школа, семья, деятельность, среда, педагогическая культура, взаимное доверие.

The paper attempts to analyze the main points of view known teachers, scientists, researchers on the nature of interaction of school and family during the formation of the student's personality. Discloses some existing differences on this issue and proposed a framework for the construction of a general educational work of the institution and the family.

Keywords: interaction, educational process, school, family, work, the environment, pedagogical culture, mutual trust.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії школи та сім'ї у формуванні особистості дитини постійно привертає увагу наукової та педагогічної громадськості. Її налагодження потребує системної інтеграції об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку дитини, професійної майстерності вчителів, загальної культури і освіченості батьків, їх взаємин між собою тощо. Саме ці соціальні інститути є найважливішими константами, які визначають цілісне формування особистості, а від їх взаємодії залежить успіх навчально-виховного процесу. В.Сухомлинський зазначав: "...без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як, найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства". [7, с. 156].

Аналіз публікацій. До ХХ ст., як у зарубіжній, так і вітчизняній педагогічній теорії і практиці існував чіткий поділ виховання сімейного і виховання в навчальному закладі. Ідея взаємодії школи та сім'ї вперше з'являється в кінці ХІХ - поч. ХХ ст. На такій потребі у вихованні молодого покоління наголошували П.Каптерев, П.Лесгафт, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін. Досвід та особливості сімейного виховання в Україні досліджували М.Стельмахович, В.Кравець, В.Федяєва. Висвітлення ролі сімейних традицій у формуванні моральних цінностей учнів знаходимо в працях Т.Вечерок, А.Даник; формування духовних потреб молодших школярів у сім'ї розробляє Г.Авдіянц. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували вчені в галузі історії педагогіки, теорії виховання, психології, соціології (В.Алексєєва, Е.Васильєва, Т.Деусова, І.Дьоміна, Р.Капралова, Л.Чулко та ін.); теорії естетичного виховання (О.Апраксина, М.Волос, В.Шацька).

У 80-90-х роках ХХ століття проблеми організації взаємодії школи і сім'ї знаходять своє відображення в рамках системного і комплексного підходів (Ю.Бабанський, В.Загвязинський, В.Караковський, Г.Победоносцев, М.Поташник та ін.).

Останнє десятиріччя минулого століття і початок ХХІ століття відмічене зростаючим інтересом до проблеми культури взаємодії школи і сім'ї. Ученими досліджується як розвиток стосунків сім'ї і школи в сучасних умовах, так і досвід минулих років (С.Беленцов, Н.Герман, Л.Мокрушина, С.Невська, Н.Полікушина, О.Потаповска, И.Фрішман, О.Щокіна та ін.).

Суспільно-педагогічна та соціальна значущість проблеми, її актуальність і нові умови реалізації зумовлюють формулювання мети даної статті – проаналізувати загальні особливості поглядів на проблему сутності взаємодії школи та сім'ї у формування особистості, окреслити основні засади для її подальшої практичної реалізації в процесі музичного навчання і виховання учнів.

Виклад основного матеріалу. Термін “взаємодія” у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” розглядається як погоджена дія між ким-чим-небудь, здійснення впливу один на одного, відчуття при цьому певних змін; перебувати у зв'язку, бути у взаємодії [1, с. 73]. Скоординувати зусилля школи і сім'ї – означає усунути суперечності, створити однорідне виховне та розвиваюче середовище.

У своїй книзі “Родинне виховання дитяти і його значення” П.Лесгафт виклав наукові основи родинного виховання дітей, висунув перед батьками вимогу: “берегти особу своєї дитини”, показав, яке важливе значення має поєднання свободи діяльності дитини і розумного керівництва, уваги до його потреб. Правильно поставлене родинне виховання, на думку П.Лесгафта, повинно зберегти і розвинути коштовні його якості: “вразливість до того, що оточує, самодіяльність, чуйність, щирість, правдивість, інтерес до пізнання” та ін. [4, с. 137]. Нами схвалюються ідеї П.Лесгафта про родинне виховання і закладаються в один із принципів побудови моделі формування культури взаємодії сім'ї та школи – гуманізації процесу взаємодії школи і сім'ї.

На єдності виховних задач сім'ї і школи наполягав *К.Ушинський*, який вважав, що шкільне виховання має бути логічним продовженням домашнього: родина закладає основи моральної самосвідомості, а школа створює умови для реалізації внутрішнього потенціалу дитини, закладеного природою і сім'єю.

На думку *С.Шацького*, сім'я володіє достатнім арсеналом педагогічного впливу на дитину, однак його правильне використання можливе за умови керівництва школи. У зв'язку з цим, взаємодія школи і сім'ї, має бути спрямована на визначення спільних завдань, методів спільної роботи. Успішність такої взаємодії залежить від інтересу педагогів до проблем сім'ї, знання побуту родини, інформації про поведінку дитини у сім'ї, тощо.

Шляхи взаємодії школи і сім'ї “через дитину” досліджував *А.Макаренко*, який віддавав пріоритет школі, що не лише сама формує особистість дитини, а й допомагає батькам у її вихованні. На думку педагога зусилля родини мають бути спрямовані на оволодіння новими виховними методами і створення сприятливої виховної атмосфери в сім'ї. Водночас, педагог засуджував використання “вичитування моралі” та громадського осуду, які більше шкодять, ніж допомагають дитині. [5, с. 58].

Ми поділяємо думку *В.Сухомлинського*, який вважав, що всі шкільні проблеми й труднощі росту, які виникають в процесі виховання дітей, стосуються не лише навчального закладу, а беруть свій початок у родині. То ж досягти позитивних результатів у вихованні підростаючого покоління можливо лише спільними зусиллями сім'ї і школи. У цьому плані найбільш значущими є морально-етичні цінності та батьківський авторитет. [7, с. 89]. Педагог теоретично обґрунтував і практично втілював у педагогічний процес гуманістичні ідеї родинного, шкільно-сімейного виховання.

Теорією і практикою доведено, що сім'я – це той основний осередок, де відбувається формування особистості дитини. Вплив сім'ї в цьому процесі є домінуючим і унікальним, а багато в чому й незамінним. Адже дитина формується в природних умовах, де батьки – найближчі й найдорожчі люди, з якими вона постійно спілкується і яким повністю довіряє. “Саме в сім'ї беруть початок світогляд, ідейні і моральні переконання, етичні й естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтації – відмічає *О.Щекіна* дитина вперше прилучається до рідної мови, історії та культури свого народу, його традицій, звичаїв, обрядів, усього укладу життя” [9, с. 46]. В цих умовах засвоюються такі загальнолюдські поняття, як добро і зло, правда і кривда, корисне і шкідливе; вбираються морально-етичні принципи, що ґрунтуються на педагогічному досвіді народу.

У працях *О.Анцупова* та *А.Шипілова*, означена взаємодія трактується як “сукупність процесів впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозумовленість та зміна стану чи взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Якості об'єкта можуть

проявитися і бути пізнаними лише у взаємодії з іншими об'єктами. Взаємодія є інтегруючим фактором, за допомогою якого відбувається поєднання частин у певний тип цілісності – структуру” [9, с.131].

На думку *О. Доукіної*, сутність взаємодії школи і сім'ї, полягає у реалізації зв'язків через педагогічну діагностику сім'ї; визначення мети і завдань; планування спільної з батьками роботи щодо виховання дітей та підвищення готовності до такої взаємодії; організацію різних форм роботи; її контроль та облік; стимулювання узгоджених і взаємозумовлених дій педагогів і батьків, корекцію спільної діяльності [2, с.74].

Такі дослідники як *В.Оржеховська*, *В.Кириченко*, *Г.Ковганич* у взаємодії сім'ї і школи вбачають спільні скоординовані дії педагогів, учнів та батьків, спрямовані на виховання дитини як “суб'єкта власного життя, спроможного робити усвідомлений життєвий вибір” [6, с.32]. На їхню думку така взаємодія ставить за мету інтегрувати зусилля сім'ї та педагогічного колективу; забезпечити належну участь батьків в організації навчально-виховного процесу і шкільному самоврядуванні; мотивувати батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку і виховання власних дітей; підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їхніх знань, умінь, навичок виховної взаємодії з дітьми; підвищення відповідальності батьків за виховання дітей; створення системи просвітницької роботи; надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям.

Досліджуючи особливості взаємодії сім'ї і школи *Т.Кравченко* звертає увагу на той факт, що саму взаємодію слід відрізнити “...від звичайного впливового процесу, який є намаганням викликати певну зворотну відповідь реципієнта. Будь-яка взаємодія лише розпочинається з впливових учинків, частина з яких може відігравати демонстративну, а часом і безрезультатну роль”. [3,с.61]. У розумінні дослідника, взаємодія є вищим рівнем зв'язку соціальних суб'єктів, ознаками якого є взаємовплив, взаємопроникнення на основі поєднаної системи дій. Зокрема, автор визначає форми і методи взаємодії (як способи продукування дії педагогів і батьків): кваліфікована педагогічна допомога батькам у складних життєвих ситуаціях; організація і проведення лекцій, бесід, педагогічних практикумів, конференцій з обміну досвідом; обмін думками, диспути і дискусії, “круглі столи”, консультації; зустріч батьківської громадськості з вчителями та адміністрацією школи; відкриті уроки; виконання батьками доручень, пов'язаних з вихованням дітей; спільні заняття батьків і дітей, їх участь в управлінні школою, ознайомлення з концепцією розвитку школи, освітніми і виховними програмами. [3, с.96].

Деяко схожих поглядів дотримуються такі російські вчені, як *Т.Фалькович*, *Н.Толстоухова* та *Л.Обухова*. Вони вирізняють в процесі взаємодії сім'ї і школи конкретні напрями діяльності кожної із взаємодіючих сторін, де школа забезпечує: вивчення сімей учнів, складає характеристики сімей, організовує психолого-педагогічну освіту батьків, виявляє позитивний досвід сімейного виховання, надає батькам допомогу у побудові морального способу життя сім'ї, соціалізації дітей, розвитку комунікативних умінь. Шкільний заклад проводить превентивне, також, виховання і профілактику з метою уникнення негативних явищ. В цей же час сім'я використовує позитивний досвід сімейного виховання, залучає до цього процесу традиції народної педагогіки тощо. Виходячи з цього, сім'я і школа спільно створюють систему масових заходів; організовують суспільно значущу діяльність та дозвілля батьків і дітей. [8, с.54]. За таких умов, сім'я і школа, на наш погляд, повинні бути одним з найважливіших факторів, тим середовищем, які визначають ефективність усього освітнього процесу. Якщо школа зробить батьків своїми союзниками, то вона стане сильнішою в усіх відношеннях. Взаємодія з батьками має носити характер зустрічного руху, співпадати як за своєю спрямованістю та цільовими установками, так і за формами і методами практичної реалізації.

Як показує практика та аналіз існуючих досліджень, спільна робота шкільного закладу й сім'ї може вибудовуватись на таких основних засадах:

- єдність школи і сім'ї у вихованні дітей;
- формування педагогічної культури сучасної сім'ї та допомога батькам у їх психолого-педагогічній самоосвіті;

- взаємна довіра у взаємовідносинах між педагогами і батьками, доброзичливе ставлення один до одного;
- вивчення кращого досвіду сімейного виховання;
- використання різноманітних форм роботи шкільного закладу з сім'єю: ознайомлення з життям дитини вдома, в сім'ї; педагогічні бесіди з батьками й іншими членами родини, консультації; групові й загальні батьківські збори; наочна й педагогічна пропаганда тощо.

Разом з тим, в ході аналізу існуючих робіт і спостережень, ми прийшли до думки, що сформована практика побудови взаємодії школи і сім'ї характеризується рядом протиріч, основними з яких є:

- протиріччя між зростаючими вимогами до батьків у сфері виховання, що висувуються сучасною дійсністю і зниженням рівня батьківської відповідальності;
- між об'єктивно існуючим завданням створення для дитини єдиного виховного простору і штучним його розмежуванням на шкільне та сімейне виховання;
- між теоретичною розробленістю проблеми взаємодії у сфері "школа-родина" і відсутністю опори на теоретичні напрацювання такої взаємодії на практиці;
- між зміненими умовами життєдіяльності суспільства і стереотипністю діяльності школи у сфері взаємодії з сім'єю.

Таким чином, проблему взаємодії школи і сім'ї необхідно віднести до розгляду "вічно старих і, в той же час, вічно нових" педагогічних проблем. Аналіз педагогічної літератури показує, що проблема формування особистості та ролі школи і сім'ї, їх культури взаємодії в цьому процесі постійно привертала увагу педагогів різних історичних епох. Більшість з них дотримуються позиції про те, що взаємодія школи та сім'ї ґрунтується на загальній меті - сформувати співробітницькі відносини між усіма учасниками педагогічного процесу. Вирішенню цього завдання сприяє комплексний підхід який передбачає: формування у батьків правильних уявлень про свою роль у вихованні дитини, про необхідність участі в навчально-виховному процесі школи, розвитку їх психолого-педагогічної культури; формування у педагогів розуміння значущості співпраці з сім'єю, своєю ролі у налагодженні гуманних стосунків між батьками і дітьми; освоєння педагогами способів вивчення сім'ї, діалогових і співробітницьких методів роботи з батьками, форм організації спільної діяльності батьків, учителів і дітей.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укл. О.Єрошенко. – Донецьк: Тов «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.
2. Докукина Е.М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников /Е.М.Докукина. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1993. - 152с.
3. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: Монографія / Т.В. Кравченко. – К.: Фенікс, 2009. – 416 с.
4. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение /П.Ф.Лесгафт. - М.: Педагогика, 1991. – 236 с.
5. Макаренко А.С. Книга для родителей /А.С.Макаренко. – М.: Педагогика, 1983. – 160 с.
6. Оржеховська В.М., Кириченко В.І., Ковганич Г.Г. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: Навч. практико-орієнтов. посібник /В.М.Оржеховська та ін. – Х.: Вид-во „Точка“, 2007. – 192 с.
7. Рацул А.В. О.Сухомлинський про сімейно-шкільне та родинне виховання /А.В.Рацул //Наукові записки. – Випуск 78 (1). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. – с. 103–106.
8. Фалькович Т.А., Толстоухова Н.С., Обухова Л.А. Нетрадиционные формы работы с родителями /Т.А.Фалькович и др. – М: Педагогика, 2005.–240 с.
9. Щекіна О. Взаимодействие семьи и школы в современной социально-образовательной ситуации /О.Щекіна. – М., 2006. – 171 с.